

Cultural Interferences and Political Participation of Afghan People during the Republic Era: A Narrative of Complexities of Ethnicity, Religion, and Partisanship

Shakib Zarbighalehhamami¹ | Abdolrasool Hasanifar^{2✉} | Khadijeh Asadi Sarvestani³

1. Master of Sociology, University of Sistan and Baluchestan, Zahedan, Iran

2. Corresponding Author: Associate Professor of political Science, University of Sistan and Baluchestan, Zahedan, Iran,
Email: hasanifar@lihu.usb.ac.ir

3. Assistant Professor, Department of Social Sciences, University of Sistan and Baluchestan, Zahedan, Iran.

Article history: Received 01 January 2024;

Received in revised form 28 April 2024;

Accepted 20 May 2024;

Published 23 September 2025

Abstract

This research aims to investigate the role of cultural factors in the political participation of the Afghan people. According to the holding of four elections in the republic period in Afghanistan between 2001 and 2021, various factors have played a role in people's participation. In Afghanistan's diverse cultural background, ethnic and religious factors have determined the quality of people's political participation above all. The data for this study were collected through semi-structured interviews and then analyzed using the Grounded Theory method, including coding and thematic extraction. According to the findings of this research, a foundation shaped by a national political culture that has developed at all levels of Afghan society, alongside factors such as the weak and corrupt performance of the government and the interference of elements resulting from the negative performance of political institutions, led to the Afghan nation's strategy in response to these conditions. This strategy includes a lack of a sense of duty towards the country's political future and a sense of despair and hopelessness regarding the government's performance. The consequence of this process is the perpetuation of undemocratic and people-averse conditions, strengthening the roots of despotism in the country. This, coupled with the absence of the necessary social groundwork and structural weaknesses for achieving democracy, facilitated the conditions for the resurgence of Taliban rule.

Keywords: Political Participation, cultural Interferences, Ethnicity, Religion, Taliban

1. Introduction

Political participation is a crucial requirement in the contemporary world, serving as a key indicator of democracy within political systems. Elections, as a fundamental criterion, provide individuals with a practical means to engage in societal governance and express their views (Arabi et al., 2023: 204). Even totalitarian regimes, whether closed or multi-system, acknowledge the symbolic importance of public involvement, particularly in political events and occasions, across various domains.

Among the different forms of societal participation, political engagement holds significant relevance as it directly relates to the legitimacy of political systems. By studying the political participation of a given society, we can gain insights into the political behaviors of its citizens and identify the factors influencing changes in their level of political involvement within different social contexts (Ravandi et al., 2022: 44).

Afghanistan's turbulent history, characterized by perpetual warfare and unrest, eventually witnessed the withdrawal of the Taliban in 2001 and establishment of the Republic era's governments. This marked a turning point, allowing for greater political involvement of the Afghan people across various arenas, ultimately shaping the country's political future. Throughout four rounds of presidential

Journal of Subcontinent Researches, Vol. 17, No. 49, 2025, pp. 197-214.

DOI: 10.22111/jsr.2024.47617.2407

© Zarbighalehhamami, Sh., Hasanifar, A., Asadi Sarvestani, Kh.

Publisher: University of Sistan and Baluchestan

elections and multiple rounds of parliamentary and provincial council elections, the people's political participation has consistently manifested in the electoral landscape. However, the extent to which this participation directly influences election outcomes remains a subject of debate. In addition to political factors that have played significant roles in short-term and long-term political engagement, the distinct aspect of cultural diversity in Afghanistan—rooted in ethnic and religious differences—combined with the complexities arising from religious and political partisanship, has directly impacted the manner and quality of the people's political participation.

The mention of cultural interferences in Afghanistan is directly connected to the numerous political and social challenges that arise from ethnic and religious issues within the country. Furthermore, the political participation of the Afghan people, often driven by their adherence to ethnic and religious values, highlights the intricate relationship between cultural interferences and political engagement.

To address this, the present research aimed to examine the role and correlation of cultural interferences with the political participation of individuals during the Republic era elections. Specifically, this study placed significant emphasis on the impact of ethnicity, religion, and partisanship. The researchers and participants involved in this study made evident efforts to explore the influential factors associated with these three components.

1.1. Research Methodology

This research held significant importance as it focused on a fundamental issue in Afghanistan and its connection to both national and international contexts. Given the heightened challenges and complexities compared to domestic studies, this research necessitated heightened sensitivity.

To conduct this research, semi-structured interviews were employed, consisting of 17 questions, with Afghan citizens. The selection of interviewees considered various factors, such as gender, religion, ethnicity, literacy level, and residency within Afghanistan. After establishing the necessary groundwork for the interviews and identifying suitable participants, the data were collected through semi-structured interviews conducted between August and November 2022. Each interview typically lasted between 1.5 to 3 hours.

During the analysis process, the interview transcripts were thoroughly reviewed multiple times, leading to the extraction of over 120 concepts from meaningful sentences through open coding. These concepts were then organized into 22 subcategories and further condensed into 13 abstract and main categories through axial coding. Finally, a core category titled "Cultural Interferences and Political Participation in Afghanistan" was derived, providing a comprehensive and concise summary of all the main categories and facilitating a narrative analysis of the data.

2. Discussion

In this research, the central and overarching category that consistently emerged from the data, encompassing all other main categories, was identified as "Cultural Interferences and Political Participation in Afghanistan." This central phenomenon aimed to explore the factors influencing the political engagement of the Afghan people. It was observed that this phenomenon stemmed from key categories, including the "fundamental weaknesses in national and local political institutions", "lack of commitment to the country's political future (non-participation in elections, lack of resistance to Taliban rule)", "marginalization and exclusion of women and political elites by a corrupt and rent-seeking government", "ineffective governance hindering the implementation of democracy in Afghanistan", and "continuation of authoritarian roots due to people's political passivity".

It became evident that even when opportunities for popular participation were present in the country, the people, disillusioned by their loss of trust in the government and the failure to witness positive outcomes from their engagement, chose political passivity. This decision had ultimately led to one of the most significant shifts in the past two decades—the swift rise to power and re-domination of the Taliban. The government's involvement in profiteering and the undemocratic political climate, which restricted the constructive functioning of non-governmental political institutions, contributed to the realization of the Taliban's resurgence.

Throughout the analysis, the influence of ethnocentrism and extreme ethnic divisions at various levels of Afghan society, particularly in government policy-making, as well as pervasive corruption among the government and its affiliates, were noted as factors that discouraged people from trusting

the government. This disillusionment and despair formed the basis for the lack of resistance and compliance among the population in the face of the Taliban.

Furthermore, Afghanistan's dependence on foreign countries and unwarranted external interference not only hindered effective governance, but also contributed to people's disillusionment with the government. Foreign involvement extended beyond political affairs, exerting a significant influence in other areas. Although Afghanistan lacked the necessary ideological and mental infrastructure for implementing democracy, these conditions exacerbated a larger obstacle to democratization—the dominance of ethnic interests and weak governance in the country. This aspect, encompassing improper management by democracy executors, absence of a conducive democratic environment, and prioritization of individual and ethnic interests over societal interests by the government, elucidated this factor.

3. Conclusion

This research provided a comprehensive analysis of the role of cultural factors in shaping the political participation of the Afghan people. By delving into the root causes and consequences of ethnic and religious challenges, it shed light on their direct impact on political engagement. The data collected from semi-structured interviews, which underwent coding and analysis based on grounded theory, clearly demonstrated the intertwined influence of cultural and political factors on Afghan society's political participation.

A significant finding of this research was identification of a platform that had emerged through the interactions of ethnic political culture at various levels of Afghan society. This platform, due to the government's weak and ineffective performance, coupled with ineffective interventions from political entities, had led to a diminished sense of responsibility among the people towards the country's political future, ultimately resulting in disillusionment with the government's efficacy. Therefore, this research underscored the insufficiency of cultural factors alone and highlighted the need for reforms in government performance and political institutions, particularly in terms of transparency and effectiveness.

Promoting a participatory culture as a civic duty, fostering hope, and encouraging public engagement are among the recommendations put forth, which can yield positive outcomes and pave the way for the establishment of a democratic and sustainable society in Afghanistan.

4. References

- Abramsen, P. (2004). **Political Participation**, translated by Nasrin Tabatabai in the book *Democracy Encyclopedia* under the supervision of Seymour Martin Lipset, translated by Kamran Fani and Noorollah Moradi, Tehran, Specialized Library of the Ministry of Foreign Affairs.
- Alavi Tabar, A. (2003). **Citizen Participation in Urban Affairs, An Overview of Citizen Participation Patterns in Urban Affairs**, Volume One, Second Edition, Tehran, Publications of the Country's Municipalities Organization.
- Almond, G., Bingham, P., and Mont, R. (2002). **A Theoretical Framework for Comparative Politics**, translated by Alireza Tayeb, Third Edition, Tehran, Center for Public Management Training.
- Arabi, A., Haddadi, A., & Karmi, F. (1402). Political participation, ethnicity and media space: a look at online and offline participation in Fars province. **Social Development**, 17(3), 203-226.
- Ardestani, H. (2000). **The Role of Media in the Political Participation Process**, Collection of Articles on Media and Political Participation, Cultural and Social Research Group, (2004).
- Bakhshayeshi Ardestani, A. (2000). **An Introduction to Comparative Political Systems**, Second Edition, Tehran, Avaye Noor Publications.
- Basirinia, A., Ghanizadeh, S. (2022). Examining Political, Social, Economic, and Cultural Obstacles Affecting Women's Political Presence in Afghanistan Using Structural Equation Modeling. **Journal of Subcontinent Studies**, 14(42), 93-120.
- Bourne, P. A. (2010). Unconventional political participation in a middle-income developing country. **Journal of Social Sciences**, 3, 196-203.
- Corbin, J.M., Strauss, A.L. (2011). **Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques**, translated by Bayouk Mohammadi, Tehran: Institute for Humanities and Cultural Studies.

- Dahl, R. (1986). **New Approaches to Politics**, translated by Hossein Zafarian, Tehran, Zafarian Publications.
- Fournier, P., et al. (2010). **The determinants of youth political participation: Conventional and nonconventional participation**. University of Montreal and McGill University.
- Huntington, S. (1991). **Political Order in Changing Societies**, translated by Mohsen Salasi, Tehran: Elm Publications.
- Karbalaei, M.R. (2002). **The Political Future of Afghanistan**, The Perspective of Iran, 12, 62-70.
- Kazemi, A. (1997). **Revolutionary Crisis and Political Culture**, Tehran, Ghoms Publications.
- Makarovich, M. (2005). **The European patterns of political participation: Towards the issue of convergence**. EU Network of Excellence Project.
- Maqsoodi, M., Ghalehdar, S. (2012). Political Participation of Women in Afghanistan in the New Power Structure after September 11. **Journal of International Relations Studies**, 4(17), 179-210.
- Meera, M., & Yekta, K. (2021). The challenges to political participation of women in Afghanistan: Historical and cultural perspectives. **Asian Studies**. 9(1), 65-91. <https://doi.org/10.4312/as.2021.9.1.65-91>.
- Mohammadzadeh Ravandi, M., Mahkouii, H., Niazi, M., Saberi, H. (2022). A Comparative Study of the Spatial Pattern of Political Participation Citizens of Kashan, Aran and Bidgol, **Journal of Geography and Environmental Studies**, 11 (43), 42-57.
- Nasiri, B. (2012). **Investigating the Participatory Role of the Media in Elections**. Collection of Articles on Media and Political Participation, Cultural and Social Research Group, (2004).
- Orfan S. N., & Feng G. C. (2021). Political participation of Afghan youths on Facebook: A case study of Northeastern Afghanistan. **Cogent Social Sciences**. 7(1), DOI: 10.1080/23311886.2020.1857916.
- Rosh, M. (1998). **Society and Politics**, translated by Manouchehr Sabouri Kashani, Tehran: Samt.
- Ruess, C., Hoffmann, C. P., Boulianne, S., & Heger, K. (2023). Online political participation: the evolution of a concept. **Information, Communication & Society**, 26(8), 1495-1512.
- Wiener, M. (2002). **Political Participation, Crisis, Political Process, in Crises and Sequences in Development, Lucy Pay and others**, translated by Gholamreza Khajeh Sarvi, Tehran, Strategic Studies Research Institute Publications.

Cite this article Zarbighalehhamami, Sh., Hasanifar, A., Asadi Sarvestani, Kh. (2025). Cultural Interferences and Political Participation of Afghan People during the Republic Era: A Narrative of Complexities of Ethnicity, Religion, and Partisanship. *Journal of Subcontinent Researches*, 17(49), 197-214. DOI: [10.22111/jsr.2024.47617.2407](https://doi.org/10.22111/jsr.2024.47617.2407)

بررسی تداخلات فرهنگی در مشارکت سیاسی مردم افغانستان در دوره جمهوری؛ روایتی از پیچیدگی‌های

نقش قومیت، مذهب و تحزب

شکیب ضربی قلعه حمای^۱ | عبدالرسول حسنی فر^۲ | خدیجه اسدی سروستانی^۳

۱. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران.

۲. نویسنده مسئول، دانشیار علوم سیاسی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران. ایمیل: hasanifar@lihu.usb.ac.ir

۳. استادیار گروه علوم اجتماعی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران.

چکیده

این پژوهش با هدف مطالعه نقش عوامل فرهنگی در مشارکت سیاسی مردم افغانستان انجام شده است. با توجه به برگزاری چهار دوره انتخابات در دوره جمهوری در افغانستان بین سال‌های ۲۰۰۱ تا ۲۰۲۱، عوامل مختلفی در مشارکت مردم در انتخابات ریاست جمهوری این کشور نقش داشته‌اند که در این میان در بستر فرهنگی متنوع افغانستان، مؤلفه‌های قومی و مذهبی بیش از همه کیفیت مشارکت سیاسی مردم را تعیین کرده‌اند. داده‌های این پژوهش از طریق مصاحبه نیمه‌ساختاریافته گردآوری شده و سپس به روش گزند تئوری، کدگذاری، و مضامین آن‌ها استخراج و تحلیل شده است. مطابق با یافته‌های این پژوهش، بستری که در فراخور یک فرهنگ سیاسی قومی که در تمامی سطوح جامعه افغانستان شکل گرفته، در کنار عللی چون عملکرد ضعیف دولت و مداخله عواملی ناشی از عملکرد منفی نهادهای سیاسی، باعث شد تا راهبرد ملت افغانستان در واکنش به این شرایط، عدم احساس تکلیف در قبال آینده سیاسی کشور، قطع امید، و یأس نسبت به عملکرد دولت باشد. پیامد این فرایند نیز این بوده است که تداوم این شرایط غیردموکراتیک و مردم‌گریز باعث استحکام روزافزون ریشه‌های استبداد در این کشور شد که ضمن نبود بستر اجتماعی لازم و ضعف ساختاری برای رسیدن به دموکراسی، شرایط حاکمیت مجدد طالبان را فراهم کرد.

واژه‌های کلیدی: مشارکت سیاسی، تداخلات فرهنگی، قوم‌گرایی، مذهب، طالبان.

۱- مقدمه

در دنیای مدرن، مشارکت سیاسی، یک ضرورت لازم و اجتناب‌ناپذیر است. یکی از معیارهای تشخیص وجود دموکراسی در نظام‌های سیاسی، برگزاری انتخابات است. شرکت در انتخابات و رأی‌دادن، به‌عنوان عملی‌ترین ابزار برای مشارکت افراد در اداره جامعه و ابراز عقیده آنان است (عربی و همکاران، ۱۴۰۲: ۲۰۴). حتی نظام‌های حاکمیتی بسته و چند نظام توتالیتر که هنوز هم وجود دارند، خود را از مشارکت مردم خود - حتی به‌صورت نمادین - در زمینه‌های مختلف و به‌ویژه در رخدادها و مناسبت‌های سیاسی، بی‌نیاز نمی‌دانند. از مهم‌ترین انواع مشارکت در جامعه، مشارکت سیاسی است که رابطه تنگاتنگی با

مطالعات شبه‌قاره، دوره ۱۷، شماره ۴۹، ۱۴۰۴، صص ۱۹۷-۲۱۴.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۰/۱۱ تاریخ ویرایش: ۱۴۰۳/۰۲/۰۹ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۲/۳۱ تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۷/۰۱

استناد: ضربی قلعه حمای، شکیب؛ حسنی فر، عبدالرسول؛ اسدی سروستانی، خدیجه. (۱۴۰۴). بررسی تداخلات فرهنگی در مشارکت سیاسی مردم افغانستان در دوره جمهوری؛ روایتی از پیچیدگی‌های نقش قومیت، مذهب و تحزب. *مطالعات شبه‌قاره*، ۱۷(۴۹)، ۱۹۷-۲۱۴.

DOI: [10.22111/jsr.2024.47617.2407](https://doi.org/10.22111/jsr.2024.47617.2407)

ناشر: دانشگاه سیستان و بلوچستان

© ضربی قلعه حمای، شکیب؛ حسنی فر، عبدالرسول؛ اسدی سروستانی، خدیجه.

مشروعیت نظام‌های سیاسی دارد. مطالعه مشارکت سیاسی هر جامعه‌ای، شناخت رفتار سیاسی مردم آن را میسر می‌سازد و مشخص می‌کند که در بسترهای اجتماعی گوناگون، میزان مشارکت سیاسی شهروندان چگونه و تحت تأثیر چه عواملی تغییر می‌پذیرد (محمدزاده راوندی و همکاران، ۱۴۰۱: ۴۴).

محمدعلی علوی‌تبار، مشارکت را به‌عنوان درگیری ذهنی و عاطفی افراد در موقعیت‌های گروهی تعریف کرده و آن را به‌عنوان مشارکت در دستیابی به اهداف گروهی و همکاری در مسئولیت‌ها توصیف می‌کند. او معتقد است که مشارکت، شامل سه جنبه: درگیری، همکاری و پذیرش مسئولیت است (علوی‌تبار، ۱۳۸۲: ۱۶). مشارکت سیاسی، یک مفهوم همیشه در حال تغییر است که توجه زیادی را، هم در تحقیق و هم در عمل به خود جلب می‌کند. از اواسط قرن بیستم، تعاریف مشارکت سیاسی، از مشارکت در انتخابات (یعنی رأی‌دادن و فعالیت‌های مبارزاتی) فراتر رفته و درعوض به اعمال نامتعارف سیاسی (مانند اعتراض) و حتی فعالیت‌های غیرسیاسی تعمیم داده شده است (Ruess et al., 2023: 1496).

همچنین، کارلوس مک‌کلوسکی مشارکت سیاسی را به‌عنوان فعالیت داوطلبانه اعضای جامعه در انتخاب حاکمان و شرکت مستقیم یا غیرمستقیم در سیاست‌گذاری تعریف می‌کند (نصیری، ۱۳۸۳: ۹۹). مشارکت سیاسی را می‌توان به‌عنوان رفتاری دید که تأثیرگذار بر نتایج تصمیم‌گیری حکومت‌ها است یا به تأثیرگذاری بر آن‌ها اشاره دارد (اردستانی، ۱۳۸۳: ۵۶). تعریف واینر از مشارکت سیاسی شامل هر نوع فعالیت ارادی یا غیرارادی، سازمان‌یافته یا غیرسازمان‌یافته، موقت یا دائمی است که برای تأثیرگذاری بر انتخاب‌های سیاست‌های عمومی یا انتخاب رهبران سیاسی در سطوح مختلف حکومتی، از جمله محلی یا ملی، از روش‌های قانونی یا غیرقانونی استفاده می‌کند (واینر، ۱۳۸۱: ۲۴۷). به عبارت دیگر، مشارکت سیاسی، یک ترکیب وصفی است که درگیری مردم در امور سیاسی، یعنی حکومت‌داری را معنا می‌کند و در پی فرایند اجتماعی شدن انسان‌ها و دخالت در امور مدیریت سیاسی کشورها، وارد ادبیات نظریه‌پردازان جهان سیاست شده است (راش، ۱۳۷۷: ۱۲۳). تنها از طریق مشارکت، قدرت سیاسی به نحو صلح‌آمیزی منتقل می‌شود و میزان توسعه سیاسی یک کشور به‌طور مستقیم به این عامل وابسته است (کاظمی، ۱۳۷۶: ۱۰۱). در نهایت، مشارکت سیاسی می‌تواند به‌عنوان فرصت پرداختن به امور سیاسی تعبیر شود که شامل حضور شمار زیادی از شهروندان در رویدادهای سیاسی می‌شود (آبرامسون، ۱۳۸۳: ۱۲۴۱).

افغانستان، هرچند دارای یک گذشته باستانی است، در مسیر استقلال سیاسی، مدت‌های طولانی از تاریخ‌نگاری خود بهره‌مند نبوده و برای مدت زیادی جزئی از اراضی و امپراتوری ایران بوده است. حدود دویست و پنجاه سال پیش، یعنی در سال ۱۱۲۶ ه.ش (۱۷۴۷ م)، در پی اغتشاشات پس از قتل نادرشاه و درگیری‌های بر سر قدرت در امپراتوری ایران، فرمانده سواره‌نظام نادرشاه به نام احمدخان ابدالی -با ریشه افغانی- به قندهار بازگشت و پادشاهی افغانستان را بر عهده گرفت (بصیری‌نیا و غنی‌زاده، ۱۴۰۱: ۱۰۰). با حمله او به هند و گسترش نفوذ، افغانستان به تدریج هویت و قدرت سیاسی مستقلی پیدا کرد. با امضای پیمان پاریس در سال ۱۸۵۷ م و جداسدن هرات از ایران، افغانستان و مرزهای آن توسط کشورهای همسایه به رسمیت شناخته شد (کربلایی، ۱۳۸۰: ۶).

در تاریخ پرفرازونشیب افغانستان که دائماً سایه جنگ و ناآرامی بر آن سنگینی می‌کرده است، نهایتاً پس از خروج طالبان در سال ۲۰۰۱ و سر کار آمدن دولت‌های دوره جمهوری، بستر حضور سیاسی مردم در صحنه‌های مختلف برای تعیین آینده سیاسی کشور فراهم شد. در طول چهار دوره برگزاری انتخابات ریاست جمهوری و چندین دوره انتخابات پارلمان و شوراهای ولایتی، دائماً مشارکت سیاسی مردم در صحنه انتخابات واضح بوده است؛ اگرچه وضوح تأثیرگذاری این مشارکت در نتایج انتخابات، دائماً محل بحث قرار گرفته است. سوا از برخی از فاکتورهای سیاسی که در کوتاه‌مدت و بلندمدت در مشارکت سیاسی مردم نقش بسزایی ایفا کرده‌اند، مشخصاً آن وجه افتراق‌گرای تنوعات فرهنگی در جامعه‌ای مانند افغانستان

که مبتنی بر تفاوت‌های قومی و مذهبی است، در کنار اختلافات برخاسته از تحزب‌گرایی‌های متعدد دینی و سیاسی در این کشور، منجر به تأثیرگذاری مستقیم بر نحوه و کیفیت مشارکت سیاسی مردم شده است.

مشخصاً اشاره به تداخلات فرهنگی در افغانستان، ناشی از چالش‌های سیاسی و اجتماعی متعدد در این کشور است که همواره بنابر مسائل قومی و مذهبی شکل می‌گیرد. از طرفی مسئلهٔ مشارکت سیاسی مردم از آنجایی که حضور و رأی آن‌ها غالباً در راستای ادای دین به ارزش‌های قومی و مذهبی بوده است، مسئلهٔ ارتباط تداخلات فرهنگی و مشارکت سیاسی را واضح‌تر می‌کند.

در همین راستا، این پژوهش در پی مطالعهٔ نقش و رابطهٔ تداخلات فرهنگی با مشارکت سیاسی مردم در انتخابات‌های دورهٔ جمهوریت افغانستان است. مشخصاً نقش قومیت، مذهب و تحزب در این پژوهش از اهمیت خاصی برخوردار است و تلاش پژوهشگران و تأکید مشارکت‌کنندگان بر فاکتورهای تأثیرگذار مرتبط با این سه عامل مشهود است.

۱-۱- اهداف و سؤالات تحقیق

مقاله حاضر با تأکید بر پیچیدگی‌های نقش قومیت، مذهب و تحزب، به‌عنوان عواملی که منجر به افتراق و تداخل فرهنگ‌های متعدد در جامعهٔ افغانستان می‌شوند، به مطالعهٔ نقش عوامل مذکور در مشارکت سیاسی مردم افغانستان می‌پردازد. سؤالات این پژوهش به منظور بررسی و تجزیه و تحلیل ابعاد مختلف موضوع به شرح زیر است: چه پیچیدگی‌هایی در تداخلات فرهنگی بین قومیت، مذهب و تحزب در مشارکت سیاسی مشاهده می‌شود؟ چه ابعادی از تداخلات فرهنگی می‌تواند بر میزان مشارکت سیاسی در مناطق مختلف افغانستان تأثیرگذار باشد؟ چه چشم‌اندازهایی برای افزایش مشارکت سیاسی با در نظر گرفتن تداخلات فرهنگی در افغانستان می‌توان ارائه داد؟

این پژوهش به بررسی تداخلات فرهنگی در فرایند مشارکت سیاسی مردم افغانستان می‌پردازد و به روایتی از پیچیدگی‌های نقش قومیت، مذهب و تحزب در این زمینه می‌پردازد. اهداف اصلی این پژوهش عبارت‌اند از:

- تحلیل تأثیرات تداخلات فرهنگی با تأکید قومیت، مذهب و تحزب.
- شناخت پیچیدگی‌های نقش قومیت و اثرات مثبت و منفی آن بر فرایند سیاسی.
- تحلیل تأثیر مذهب در مشارکت سیاسی و تداخل آن با سایر ابعاد فرهنگی.
- بررسی ارتباطات تحزب و مشارکت سیاسی

ضرورت انجام این پژوهش در اینجا بدیهی به نظر می‌آید؛ زیرا درک عمیق از تأثیرات تداخلات فرهنگی بر مشارکت سیاسی، نه تنها به تعمیق در مطالعه و شناخت وضعیت سیاسی افغانستان، بلکه به شکل‌دهی بهتر سیاست‌ها و راهکارهای اجتماعی و سیاسی در این کشور نیز کمک می‌کند. این پژوهش می‌تواند در تدوین استراتژی‌های مناسب و ترویج فرایندهای مشارکت‌سازنده در افغانستان و نیز در ارتقای آگاهی عمومی و تسهیل اجرای سیاست‌های پویا در زمینهٔ مشارکت سیاسی، کمک‌کننده باشد.

۱-۲- ادبیات نظری

در حین بحث دربارهٔ مشارکت سیاسی، حائز اهمیت است که مفهوم این مشارکت و ابعاد مختلف آن را به دقت درک و تفکیک کنیم. در کتاب «درآمدی بر نظام‌های سیاسی»، بخشایشی اردستانی، مشارکت سیاسی را به دو دستهٔ اصلی تقسیم می‌کند: مشارکت سیاسی خودجوش و مشارکت سیاسی بسیج‌شده. وی هریک از این دو نوع مشارکت را به تبع اصول و ساختار نظام سیاسی حاکم بر جامعه، تعیین‌کننده می‌داند. او اعتقاد دارد که نظام‌های سیاسی توسعه‌یافته، ترجیح می‌دهند تا مشارکت مردم

به‌صورت فعال و خودجوش رخ دهد، در حالی که مشارکت سیاسی انفعالی یا بسیج‌شده تحت تحریک دولت در شرایط خاص و زمان‌های مشخص اتفاق می‌افتد (بخشایشی اردستانی، ۱۳۷۹: ۶۴-۶۵).

آلموند و پاول نیز آن را به دو دسته کلی مشارکت فعالانه و مشارکت پیرومنشانه تقسیم می‌کنند. این دو دسته، نشان‌دهنده جوانب فعال و پیرومنشانه مشارکت شهروندان در امور سیاسی است (آلموند و همکاران، ۱۳۸۱: ۹۳). ساموئل هانتینگتون نیز مشارکت سیاسی را در پنج گونه مختلف تبیین می‌کند؛ شامل مشارکت خودبه‌خودی، مشارکت برانگیخته خارجی، مشارکت تحصیلی درون‌زا، مشارکت سنتی ریشه‌دار معیشتی، و مشارکت ارادی و آگاهانه که در شکل‌های مختلف نظیر انجمن‌ها، جماعت‌ها، اتحادیه‌ها، شوراهای احزاب و سازمان‌ها به وجود می‌آید. هانتینگتون باور دارد که بدون تثبیت و نهادینه‌شدن، مشارکت و به‌ویژه مشارکت سیاسی به‌سختی ممکن است (هانتینگتون، ۱۳۷۰: ۹۲).

در بحث درباره مشارکت سیاسی، تمرکز بر تفکیک و دسته‌بندی سطوح مشارکت از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. اندیشمندان مختلف، این موضوع را در قالب تقسیم‌بندی‌های متعدد مورد بررسی قرار داده‌اند. فورنیر و همکارانش به تفکیک‌های لازم اشاره کرده‌اند، زیرا برخی افراد تنها در شکل‌های خاصی از کنش‌های سیاسی مشارکت می‌کنند (Fournier et al., 2010: 3).

هنگام بحث درباره مشارکت سیاسی، باید به یاد داشت که این مفهوم، پیچیده‌تر از آن است که در ابتدا ظاهر می‌شود. این پیچیدگی ناشی از وجود یک طیف گسترده از کنش‌های مشارکت‌جویانه در زمینه‌های سیاسی است (کاظمی، ۱۳۷۶: ۲۴۶). پژوهش‌های انجام‌شده در زمینه مشارکت سیاسی نشان می‌دهد که شیوه‌های مختلفی از فعالیت سیاسی وجود دارد. ماکارویچ، دو دسته کلی از مشارکت سیاسی تعیین کرده است: مشارکت سیاسی متعارف و مشارکت سیاسی غیرمتعارف. این تقسیم‌بندی ممکن است به دلیل ابهامات موجود در خطوط مرزی این دو دسته مورد انتقاد قرار گیرد (Makarovich, 2005: 3). در نگاه مونروئه، مشارکت سیاسی متعارف شامل کنش‌های مشارکت‌جویانه است که در سنت‌ها و هنجارهای هر کشور پذیرفته شده‌اند، در حالی که مشارکت سیاسی غیرمتعارف شامل کنش‌های خارج از معمول و مورد قبول عموم است (مونروئه به نقل از Bourne, 2010: 199).

رابرت دال نیز در کتاب خود، «تجزیه و تحلیل جدید سیاست»، سطوح مختلفی از مشارکت سیاسی را مطرح کرده است. این سطوح شامل شرکت در انتخابات ریاست جمهوری، شرکت در انتخابات محلی، فعالیت در سازمان‌های مشغول حل مشکلات اجتماعی، تلاش برای اقناع دیگران، فعالیت در زمان انتخابات به‌عنوان نامزد یا حزب، تماس با دستگاه‌های حکومتی، شرکت در جلسات سیاسی، تشکیل گروه‌ها و سازمان‌ها برای حل مسائل جامعه، عضویت در سازمان‌های سیاسی، و پرداخت پول به حزب یا نامزد انتخاباتی می‌شود (دال، ۱۳۶۴: ۴۴).

۱-۳- روش تفصیلی تحقیق

این پژوهش به دلیل تمرکز بر یکی از مسائل اساسی کشور افغانستان و ارتباط آن با مسائل ملی و بین‌المللی، حائز اهمیت بالایی است. در جریان این تحقیق، عوامل مورد توجه در مرحله مصاحبه انجام‌شده، مؤلفه‌هایی چون جنسیت، مذهب، قومیت، سطح تحصیلات و محل اقامت در افغانستان بوده‌اند. در این پژوهش، به شناسایی افراد مقیم در افغانستان یا مهاجرانی که به‌تازگی از افغانستان به ایران آمده بودند، پرداخته شد. پس از انتخاب افراد مد نظر، سفرهای مکرر به مشهد و تهران برای انجام مصاحبه صورت گرفت و مصاحبه‌هایی به‌صورت مجازی با افرادی که در ایران حضور نداشتند نیز انجام شد. همچنین در این فرایند پژوهشی، با کسب مجوز ورود به مهمانشهر (اردوگاه) شهرستان تربت جام و با همکاری برخی از افراد مقیم افغانستان، تعدادی از افراد متعلق به گروه تحصیل‌کرده که به‌تازگی به ایران آمده بودند، شناسایی شدند و سپس مورد مصاحبه قرار گرفتند.

پس از فراهم‌شدن زیرساخت‌های لازم برای انجام مصاحبه و شناسایی افراد مورد نظر، داده‌های این تحقیق از طریق مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته به مدت ۱ تا ۳ ساعت در طول بازهٔ زمانی مرداد تا آبان ۱۴۰۱ جمع‌آوری شدند. در این تحقیق، اشباع نظری به‌عنوان نقطهٔ پایانی جهت حجم نمونه و جمع‌آوری داده‌ها در نظر گرفته شده است. پس از مصاحبه با ۳۵ نفر، نمونه به اشباع رسید. در طول فرایند مصاحبه و تجزیه و تحلیل آن‌ها، پژوهشگر متوجه تجمیع و تکمیل اطلاعات از سوی شرکت‌کنندگان مختلف شد و به این نتیجه رسید که از مصاحبه با فرد بیست‌وپنجم به بعد، افزودن اطلاعات جدید به یافته‌های پیشین، کمتر اتفاق افتاده و اطلاعات تکرار می‌شوند. در این تحقیق به دلیل حساسیت موقعیت جامعهٔ مورد مطالعه و کسب اطلاعات عمیق و واقعی از تحقیق کیفی و برای کشف مدل مفهومی از این فرایند بر پایهٔ دیدگاه مشارکت‌کنندگان، از روش‌شناسی نظریهٔ زمینه‌ای استفاده شد تا تبیین کاملی از این موضوع به دست آید. در واقع، محقق نظریهٔ زمینه‌ای به دنبال خلق نظریه‌ای در بررسی و مطالعهٔ کسانی است که در فرایند کنش یا تعامل مشابهی درگیرند (استراوس و کوربین، ۱۳۹۰). برای انتخاب مشارکت‌کنندگان از روش نمونه‌گیری نظری و حداکثر تنوع (جنسیت، سن، منطقه سکونت، تحصیلات) استفاده شده است. برای تحلیل داده‌ها براساس روش تحلیل استراوس و کوربین، سه مرحلهٔ کدگذاری انجام شد: کدگذاری باز، کدگذاری محوری و کدگذاری گزینشی.

در این مطالعه، متن‌های مصاحبه به وسیلهٔ کدگذاری باز چندین بار مورد بازخوانی قرار گرفت و بیش از ۱۲۰ مفهوم مهم از جملات استخراج شد. این مفاهیم در ۲۲ مفهوم فرعی و ۱۳ مفهوم اصلی و انتزاعی‌تر ترکیب شده‌اند. در نهایت، یک مفهوم هسته‌ای نهایی با عنوان «تداخلات فرهنگی و مشارکت سیاسی در افغانستان» به‌عنوان چکیده‌ای از تمامی مفاهیم اصلی و تحلیل داستانی از فرایند داده‌ها استخراج شده است. پس از تحلیل داده‌ها، تماس مجدد با برخی از شرکت‌کنندگان برقرار شد و متن مصاحبه و تحلیل آن برای تطابق با نظرات آن‌ها مورد بررسی قرار گرفت تا اطمینان از صحت و قابل‌اعتماد بودن یافته‌ها حاصل شود. ۳۵ نفر مورد مصاحبه در این تحقیق، همگی افراد اهل افغانستان بوده و در این کشور متولد و بزرگ شده‌اند. این افراد با دقت و حساسیت زیادی انتخاب شده‌اند و به تبع شرایط مکانی و زمانی، مصاحبه با آن‌ها به‌صورت حضوری یا مجازی انجام شده است. برای اطمینان از قابل‌اعتماد بودن و افزایش قدرت اعتبار، راهبردهای مثلث‌بندی، اعتبار پاسخ‌گو و مقایسه‌های تحلیلی به کار گرفته شده‌اند. اعتبارسنجی یافته‌ها با مثلث‌بندی کدگذاران، محققان، و اختصاص داده‌های اجتماعی انجام شده و توافق بین آن‌ها در نتایج تحقیق مشاهده شده است. نظرات ارائه‌شده توسط متخصصان نیز به‌عنوان پشتیبانی از یافته‌ها در نظر گرفته شده‌اند. در روش سوم، یعنی مقایسه‌های تحلیلی، محقق با توجه به فرضیات روش‌شناسی، سؤالات اصلی تحقیق و داده‌ها، مدل پارادایمی را با داده‌های اولیه مقایسه کرده و صحت یافته‌ها را تأیید کرده است.

جدول ۱- اطلاعات فردی مشارکت‌کنندگان

کد	سن	جنسیت	مذهب	قومیت	مدرک تحصیلی	شغل	ولایت	مدت زمان سکونت در افغانستان
۱	۴۵	مرد	شیعه	هزاره	ف.لیسانس	بیکار	هرات	۴۵ سال
۲	۳۷	زن	شیعه	هزاره	لیسانس	خیاط	هرات	۳۷ سال
۳	۳۶	مرد	شیعه	هزاره	لیسانس	نظامی	هرات	۳۶ سال
۴	۲۴	زن	شیعه	هزاره	لیسانس	بیکار	هرات	۲۴ سال
۵	۱۹	مرد	سنی	تاجیک	دیپلم	کارگر	هرات	۱۹ سال
۶	۱۹	زن	سنی	تاجیک	دیپلم	دانشجو	هرات	۱۹ سال

۲۵ سال	هرات	کارمند	ف.لیسانس	پشتون	سنی	مرد	۲۵	۷
۳۹ سال	هرات	خانه‌دار	لیسانس	پشتون	سنی	زن	۳۹	۸
۲۹ سال	کابل	بیکار	لیسانس	قرلباش	شیعه	زن	۲۹	۹
۴۳ سال	کابل	معلم	ف.لیسانس	قرلباش	شیعه	زن	۴۳	۱۰
۲۶ سال	کابل	بیکار	لیسانس	تاجیک	سنی	زن	۲۶	۱۱
۲۱ سال	کابل	دانشجو	لیسانس	قرلباش	شیعه	مرد	۲۱	۱۲
۲۷ سال	کابل	آزاد	لیسانس	قرلباش	شیعه	مرد	۲۷	۱۳
۲۵ سال	کابل	دانشجو	ف.لیسانس	قرلباش	شیعه	زن	۲۵	۱۴
۲۶ سال	کابل	خانه‌دار	لیسانس	قرلباش	شیعه	زن	۲۶	۱۵
۱۵ سال	غور	خانه‌دار	ف.لیسانس	هزاره	شیعه	زن	۳۳	۱۶
۲۵ سال	غور	خانه‌دار	لیسانس	هزاره	شیعه	زن	۲۹	۱۷
۲۹ سال	کابل	نظامی	دیپلم	هزاره	شیعه	مرد	۲۹	۱۸
۳۸ سال	هرات	آزاد	دیپلم	پشتون	سنی	مرد	۳۸	۱۹
۲۶ سال	هرات	آزاد	لیسانس	پشتون	سنی	مرد	۲۶	۲۰
۲۰ سال	هرات	دانشجو	لیسانس	تاجیک	سنی	زن	۲۰	۲۱
۲۰ سال	هرات	معلم	لیسانس	هزاره	شیعه	زن	۳۷	۲۲
۲۲ سال	هرات	دانشجو	لیسانس	پشتون	سنی	مرد	۲۲	۲۳
۲۲ سال	غور	آزاد	ف.لیسانس	هزاره	شیعه	زن	۲۲	۲۴
۲۷ سال	غور	معلم	لیسانس	هزاره	شیعه	مرد	۲۷	۲۵
۲۵ سال	هرات	معلم	لیسانس	هزاره	شیعه	زن	۳۷	۲۶
۳۱ سال	هرات	خانه‌دار	لیسانس	تاجیک	سنی	زن	۳۱	۲۷
۲۸ سال	هرات	نظامی	ف.دیپلم	هزاره	شیعه	مرد	۲۸	۲۸
۳۰ سال	هرات	نظامی	لیسانس	هزاره	شیعه	مرد	۳۰	۲۹
۳۲ سال	بلخ	نظامی	لیسانس	هزاره	شیعه	مرد	۳۲	۳۰
۳۳ سال	بلخ	خانه‌دار	لیسانس	هزاره	شیعه	زن	۳۳	۳۱
۲۸ سال	هرات	خانه‌دار	لیسانس	تاجیک	سنی	زن	۲۸	۳۲
۲۶ سال	کابل	آزاد	لیسانس	تاجیک	سنی	زن	۲۶	۳۳
۲۳ سال	کابل	آزاد	دیپلم	هزاره	شیعه	مرد	۲۳	۳۴
۴۴ سال	هرات	آزاد	دیپلم	تاجیک	سنی	مرد	۴۴	۳۵

۱-۴- پیشینه تحقیق

عرفان (۲۰۲۱) در پژوهشی با عنوان «مشارکت سیاسی جوانان افغان در فیس‌بوک: مطالعه موردی شمال شرق افغانستان» بیان کرده است که جوانان افغان به‌طور فعال در فعالیت‌های سیاسی در فیس‌بوک شرکت نمی‌کنند، به همین ترتیب، مشارکت آن‌ها در انتخابات ریاست جمهوری ۲۰۱۹ سطحی بود. آن‌ها در فیس‌بوک مشغول فعالیت‌های انتخاباتی بودند که به تلاش و تعهد

کم نیاز داشت. علاوه بر این، جنسیت، سن و وضعیت شغلی شرکت‌کنندگان تأثیر قابل توجهی بر فراوانی استفاده از فیس‌بوک، مشارکت سیاسی و مشارکت آن‌ها در انتخابات ریاست جمهوری ۲۰۱۹ در فیس‌بوک نداشت.

میرا و یکتا (۲۰۲۱) در مقالهٔ خود با عنوان «چالش‌های مشارکت سیاسی زنان در افغانستان» تأکید دارند که چالش‌هایی در زمینهٔ مشارکت سیاسی زنان وجود دارد که مهم‌ترین آن‌ها مشکلات فرهنگی، تاریخی و ایدئولوژیک است. شرایط محیطی اقتصادی-اجتماعی کنونی افغانستان، به فرهنگ قبیله‌ای و الگوهای زندگی قبیله‌محور کمک می‌کند، که مشخصهٔ آن مردسالاری و محوری مردان است.

خنادی (۲۰۱۳) در پژوهشی با عنوان «اکثریت ناتوان: جوانان افغان برای قدرت و مشارکت سیاسی از سال ۲۰۰۱ مبارزه می‌کنند»، ابراز می‌کند که جامعهٔ افغانستان با سلسله‌مراتب پدرسالارانه مشخص می‌شود؛ به این معنی که در درجهٔ اول، این مردان مسن هستند که اختیار تصمیم‌گیری را بر عهده دارند. جوانان و زنان، یا به حاشیه رانده می‌شوند یا از تمام سطوح فرایندهای تصمیم‌گیری حذف می‌شوند. او با مطالعهٔ برداشت جوانان از مسائل سیاسی کنونی و زمینه و روش مشارکت آن‌ها، استدلال می‌کند که دو مانع اصلی وجود دارد که جوانان را عقب نگه داشته است. اولین مورد این است که جوانان آن‌طور که تصور می‌کردند، از موقعیت اجتماعی و سیاسی خود آگاه نیستند. بنابراین، آن‌ها فاقد انگیزهٔ لازم برای شناسایی خود به‌عنوان یک گروه هستند. مانع دوم این است که جنبش‌های جوانان امروز با وجود تفاوت‌های اساسی، همان ساختار سازمانی و پایگاه ایدئولوژیک جنبش‌های جوانان در دهه‌های ۱۹۶۰ و ۷۰ را اعمال می‌کنند.

مقصودی و غله‌دار (۱۳۹۱) در پژوهشی با عنوان «مشارکت سیاسی زنان افغانستان در ساختار جدید قدرت پس از حادثهٔ ۱۱ سپتامبر» دریافتند که روی کار آمدن نظام سیاسی جدید در افغانستان پس از حادثهٔ ۱۱ سپتامبر در سال ۲۰۰۱، موجب شد تا مسئلهٔ مشارکت سیاسی زنان در این کشور مورد بازنگری قرار گیرد. تلاش برای برقراری نظام دموکراتیک و توجه این نظام به فراهم‌آوردن زمینه‌های لازم برای افزایش فعالیت‌های سیاسی و اجتماعی زنان، موجب حضور بیشتر زنان در عرصه‌های سیاسی و اجتماعی شده است.

۲- یافته‌ها

در این پژوهش، مقولهٔ محوری و هسته‌ای که همواره از داده‌ها به دست می‌آید و تمامی مقوله‌های اصلی دیگر به آن مرتبط می‌شوند، «تداخلات فرهنگی و مشارکت سیاسی در افغانستان» است. پدیدهٔ محوری این تحقیق بیان می‌کند که چه عواملی در مشارکت سیاسی مردم افغانستان نقش داشته‌اند. همچنین از آنجا که پدیدهٔ محوری، از مقولات اصلی «ضعف ریشه‌ای و ساختاری نهادهای سیاسی ملی و محلی»، «عدم احساس تکلیف در قبال آیندهٔ سیاسی کشور (عدم مشارکت در انتخابات، عدم مقاومت در مقابل سیطرهٔ طالبان)»، «به حاشیه راندن و حذف زنان و نخبگان سیاسی توسط دولت رانتی و فاسد»، «عدم قابلیت اجرای دموکراسی در افغانستان به دلیل ضعف مدیریتی» و «تداوم استحکام ریشه‌های استبداد به دلیل انفعال سیاسی مردم» تشکیل شده است، «تداخلات فرهنگی و مشارکت سیاسی در افغانستان» نام گرفت.

۲-۱- شرایط زمینه‌ای: ضعف ساختاری نهادهای سیاسی ملی و محلی

بدیهی است که دموکراسی که بستر آفرین حضور فعال مردم در صحنهٔ سیاسی است، جز بر پایهٔ ارکان خود شکل نمی‌گیرد. یکی از تعیین‌کننده‌ترین رکن‌های دموکراسی، وجود نهادهای سیاسی از جمله دولت، احزاب و پارلمان‌ها هستند. آنچه که در افغانستان اتفاق افتاد، فساد فراگیر در بدنهٔ دولت و به حاشیه راندن و حذف تدریجی نهادهای سیاسی در اقصی نقاط این کشور بود؛ به گونه‌ای که جز احزاب وابسته به دولت، سایر احزاب کمترین فعالیتی نداشته یا تحت نظارت شدید دولت، مجبور به تقلیل فعالیت‌های خود شدند. یکی از روش‌های تضعیف دموکراسی در یک کشور و بسترزدایی در راستای رشد

فرهنگ سیاسی دموکرات، تضعیف احزاب مردمی و خودگردان و به فساد کشاندن فعالیت آن‌ها از طریق نظارت شدید و تحمیل ایدئولوژی حاکمیت است. این مضمون که از مفاهیمی چون محدودکردن فعالیت جنبش‌های آزادی‌خواه توسط دولت، عدم اداره احزاب سیاسی توسط افراد لایق و درست، و ضرورت فعالیت احزاب در راستای تعدیل دولت شکل گرفته است، به‌خوبی بیان می‌کند که عملکرد منفی احزاب و انجمن‌های سیاسی در افغانستان چگونه مانعی برای رشد فرهنگ دموکرات و مشارکتی در این کشور شده است.

مشارکت‌کننده مرد ۱۹ ساله تاجیک در رابطه با فعالیت احزاب می‌گوید: «به نظر من اگر احزاب و جنبش‌ها به نفع ملت کار کنند، خوب است. احزاب، کمکی هستند برای به‌ترساختن نظام یک کشور، اما متأسفانه احزاب کنونی در افغانستان کلاً به فکر منفعت شخصی هستند. من خودم در چندین حزب بودم و حتی در رأس حزب عیاران بودم و استعفا دادم».

مشارکت‌کننده مرد ۲۵ ساله پشتون، پیرو ضرورت فعالیت احزاب و انجمن‌ها می‌گوید: «مسلم است که نظام سیاسی برای رشد خود و برای اینکه بتواند در جامعه حاکمیت مثبتی داشته باشد، ناگزیر باید از احزاب سیاسی کار بگیرد. یعنی می‌توان گفت احزاب سیاسی پایه‌های مهم و وسیله رشد نظام سیاسی است».

۲-۲- شرایط علی: به حاشیه راندن زنان و نخبگان سیاسی توسط دولت

تحت حاکمیت یک دولت ناکارآمد و عاجزی که دائماً درگیر فساد و همواره وابسته و مطیع اوامر بیگانه است، طبیعتاً نمی‌توان انتظار فضا سازی برای حضور فعال افشار مختلف جامعه را داشت. چنین دولتی با محروم کردن جامعه از نصف توانمندی‌ها و استعدادهايش که در قالب حذف زنان یا حضور سمبلیک آن‌ها اتفاق می‌افتد، هیچ چشم‌اندازی جز تباهی و فلاکت به دست نمی‌دهد. همچنین از خود راندن نخبگان سیاسی و اجتماعی که همواره دلسوزان نظام سیاسی و البته از نیازهای اساسی هر نظام سیاسی هستند، ماحصلی جز ضعف ساختاری و تدریجی این نظام سیاسی نخواهد داشت.

سلطه استبداد و استثمار، فساد اداری و ساختاری، تبعیض و نابرابری، انحصارگرایی و رانت، قوم‌مداری و تعصب، هر کدام از این ویژگی‌ها، اگر در دولتی مشاهده شود، برای سلب مشروعیت از آن دولت و ناکارآمد خطاب کردن آن کافی است، حال آنکه حاکمیتی که طی حدود بیست سال گذشته در افغانستان مشغول کار بود، عملاً تمام این ویژگی‌ها را داشت و دیری نپایید که اعتبار سیاسی خود را نزد مردم از دست داد. این مفهوم که از مؤلفه‌هایی مانند عملکرد ناعادلانه و تبعیض‌آمیز و به ابتدال کشیدن مفهوم انتخابات در دولت‌های سابق، وابستگی نظام سیاسی افغانستان در بیست سال گذشته به غرب، افزایش انحصارگری، قوم‌گرایی و فساد اخلاقی و اداری در دولت‌های سابق و آمیختگی نظام سیاسی سابق با سیاست‌های غربی و مظهر فساد تشکیل شده است، بر نقش والای دولت رانتی و درگیر فساد در عدم گذار جامعه به سمت مشارکت سیاسی دموکراتیک تأکید می‌کند.

مشارکت‌کننده مرد ۴۵ ساله هزاره در ارتباط با دولت قومی می‌گوید: «ساختار نظام سیاسی افغانستان در ابتدای حکومت حامد کرزای نسبتاً فراگیر و همه‌شمول بود، ولی هر چه قدر زمان سپری شد، انحصارگری و برتری‌خواهی نژادی پررنگ‌تر شد و سیاست نفی و حذف به سوی نهادینه شدن در حرکت بود و فساد (اخلاقی-اداری) به‌صورت وحشتناک رواج پیدا کرد».

مشارکت‌کننده زن ۲۹ ساله قزلباش نیز می‌گوید: «یکی از ویژگی‌های هر دو دولت قبلی این بود که اسلامی و افغانی بودند، اما تحت سیطره جامعه جهانی و کشورهای خارجی در امور داخلی و خارجی نمی‌توانستند به‌تنهایی تصمیم بگیرند. دیگر اینکه در هر دو دولت، فساد مالی، رشوه، واسطه‌بازی و قوم‌گرایی وجود داشت».

مضمون «حضور سمبلیک زنان در نظام سابق»، خلاصه‌ای از مضامین متعددی با محوریت حضور سمبولیک زنان در نظام سابق و تأکید حضور فعال آن‌ها در اجتماع است.

مشارکت‌کنندهٔ مرد ۲۴ سالهٔ هزاره می‌گوید: «حضور فیزیکی زنان در نظام سیاسی سابق تا اندازه‌ای رضایت‌بخش بوده، ولی در مورد سپردن کار به اهل آن مشکل وجود داشت. به این معنی که زنان توانمند و تحصیل‌کرده که پول و یا پارتنری نداشتند، نمی‌توانستند مشغول به کار شوند و اکثرشان خانه‌نشین بودند».

مشارکت‌کنندهٔ زن ۲۵ سالهٔ قزلباش در رابطه با ضرورت حضور فعال زنان در تمامی عرصه‌های اجتماعی و سیاسی می‌گوید: «حضور زنان در دولت‌های قبلی پررنگ از نظام طالبان بود. زنان در سطوح مختلف، وظیفه اجرا می‌کردند. این حضور پررنگ، هم فواید داشت و هم ضررهای غیر قابل‌جبران. صددرصد موافق حضور فعال زنان هستند، چراکه خانم‌ها نیمی از پیکر جامعه هستند و زمانی که در فعالیت‌های جامعه سهم نداشته باشند، جامعه با رکود مواجه می‌شود».

مضمون «حذف نخبگان سیاسی از فرایند سیاست‌گذاری توسط حاکمیت» متشکل از مفاهیمی مانند عدم تأثیرگذاری نخبگان سیاسی در تصمیمات و سیاست‌گذاری دولت‌ها و عدم حضور نخبگان سیاسی در سیاست‌گذاری‌ها و تصمیم‌گیری عناصر بیگانه در مسائل سیاسی افغانستان است که نقش نخبگان سیاسی را توضیح می‌دهد.

مشارکت‌کنندهٔ زن ۳۳ سالهٔ هزاره می‌گوید: «اکثر تصمیمات مهم دولتی از طرف کشورهای خارجی و بزرگان قومی گرفته می‌شد و اکثر دولتمردان و نخبه‌های سیاسی فقط نقش سمبلیک داشتند».

زن ۲۸ سالهٔ تاجیک می‌گوید: «افرادی که در دولت نقش داشتند و حاکمیت دولت را در دست داشتند، نقش عمده را در ادارهٔ کشور بازی می‌کردند و به نخبگان سیاسی و نظرات آن‌ها توجهی نداشتند. یکی از نکات ضعف سقوط حکومت غنی هم این بود».

۲-۳- شرایط مداخله‌گر: حاکمیت فرهنگ و سیاست‌های قومی

در جوامع چندقومیتی که تنوع مذهبی موجود در آن جامعه نیز بر حساسیت نگاه فراشمول به تمامی ابعاد آن جامعه می‌افزاید، طبیعتاً یک دولت قومی و انحصارگرا نمی‌تواند حمایت و پشتیبانی اعضای آن جامعه را کسب کند. افغانستان که از آخرین سال‌های قرن بیستم دستخوش تغییر و تحولات شگرف و بزرگ تاریخی شد، مدام درگیر فضای دوقطبی دولت و ملت بوده است؛ دولتی که نمایندگی اکثریت اقوام را در خودش نمی‌بیند و مردمی که توقع حضور نخبگان قومی خود را در بالاترین سطح سیاسی کشور دارند.

ماهیت و ویژگی بنیادین فرهنگ سیاسی در افغانستان، قبیله‌ای بودن آن است. خصوصیات دیگری که برشمرده خواهد شد، همگی در واقع ویژگی‌های متفرع بر همین ماهیت قومی و قبیله‌ای فرهنگ است. در بسیاری از جوامع، ممکن است جلوه‌هایی از روحیهٔ قبیله‌ای در روستاها یا شهرهای دوردست باقی مانده باشد، اگرچه در کلان‌شهرها لاقلاً فرهنگ مدرن تا حدودی حاکم است و فرهنگ قبیله‌ای کم‌رنگ شده است؛ اما در افغانستان هنوز هم فرهنگ قبیله و قومیت در سطح کلان نیز حاکم است. رقابت‌های سیاسی، احزاب، انتخابات، عزل و نصب‌ها و هر نوع رفتار سیاسی در کشور متأثر از همین فرهنگ قبیله‌ای است.

مشارکت‌کنندهٔ مرد ۲۶ سالهٔ پشتون می‌گوید: «فرهنگ سیاسی کشور افغانستان بیشتر ریشهٔ قومی داشته و باعث تشکیل جریان‌های سیاسی مختلف و گوناگون گردیده است».

بخش قابل‌توجهی از قوم‌مداری و انحصارگرایی دولت‌های سابق در افغانستان در قالب سیاست‌گذاری‌هایی که متأثر از ارزش‌های یک قوم خاص بودند، نمود پیدا می‌کرد. این مفهوم که از مؤلفه‌هایی چون جایگاه والای ارزش‌های اسلامی و اختلاط آن‌ها با ارزش‌های قومی، سیاست‌گذاری دولتمردان براساس منافع قومی، جایگاه قابل‌توجه ارزش‌های قومی و زبانی در سیاست‌گذاری دولت‌های سابق، و تسلط فرهنگ قومی و دینی مناطق مختلف افغانستان بر سیاست‌گذاری‌های بیست سال

اخیر تشکیل شده است، به‌خوبی توضیح می‌دهد که چگونه فرهنگ سیاسی قومی-مذهبی در افغانستان مانع شکل‌گیری فرهنگ سیاسی دموکراتیک شده است.

مشارکت‌کننده زن ۲۶ ساله تاجیک در رابطه با فرهنگ سیاسی قومی در افغانستان می‌گوید: «تنها ارزش‌های مشترک مردم افغانستان، ارزش‌های اسلامی هستند که اکثر این ارزش‌ها هم با رسم و رواج قبیله‌ای چنان به هم آمیخته که در مواردی به‌سختی می‌توان آن‌ها را از هم تفکیک کرد؛ مانند ممانعت از آموزش و کار زنان که در افغانستان، برخی آن را ارزش اسلامی می‌دانند و برخی دیگر به این باورند که ارزش قومی است و در اسلام جایی ندارد. ما ارزش و باور ملی مشترکی به‌جز ارزش‌های اسلامی نداریم. این را می‌شود از آنجایی دانست که قهرمان یک قوم برای قوم دیگر جنایت‌کار است. سیاست‌گذاری‌های دولت‌های افغانستان براساس منافع قبیله‌ای قوم حاکم صورت گرفته و می‌گیرد».

مشارکت‌کننده مرد ۳۶ ساله هزاره می‌گوید: «در طول بیست سال گذشته، ارزش‌ها و باورهایی که در سیاست‌گذاری دولت جایگاه نسبی داشت، افغانیت و اسلامیت بود و جنبه دیگری که عمومیت داشته باشد، وجود نداشت».

۲-۴- راهبردها: قطع امید مردم از دولت و عدم احساس تکلیف در قبال آینده سیاسی کشور

به موازات تکرار اشتباهات و خطاهای عمدی و سهوی دولت‌ها در هر کشوری، و افشای فساد ساختاری و اداری جاری در بدنه دولت، امید مردم به اصلاح ساختار چنین دولتی به‌تدریج کاسته می‌شود و نهایتاً قطع امید مردم از دولت، حاصلی جز بنیان‌افکنی دولت‌ها نخواهد داشت. آنچه که در بستر ضعف نهادهای سیاسی و دولت ناکارآمد و وابسته، در افغانستان اتفاق افتاد، نهایتاً منجر به این شد که امید مردم این کشور از نهاد دولت، به کلی قطع شده است. دولت ناکارآمد و رانتی باعث شده بود تا مردم علی‌رغم افتخار به تاریخ، و توأمان با حس غرور به وطن، نسبت به نهاد دولت، عوامل و مجریان، و عملکرد آن‌ها، احساس انزجار و تنفر داشته باشند.

واضح است که عملکرد دولت افغانستان طی بیست سال گذشته به دلیل رواج فساد و رانت، وابستگی کامل به کمک‌های کشورهای دیگر و دخالت عوامل بیگانه در امور مختلف، سیاه و خفت‌بار بوده است و نه تنها موجب رشد و توسعه در افغانستان نشده، بلکه این کشور را با چالش‌های بسیار دیگری مواجه کرده است.

فقر، ناامنی، فساد اداری و اخلاقی، بیکاری، گرانی، نابرابری آموزشی و... محصول سیاست‌های غلط و البته خودکامگی دولت طی بیست سال گذشته بوده است. افزون بر این موارد، قوم‌گرایی افراطی نیز به خودی خود یکی از مهم‌ترین دلایل نارضایتی جامعه افغانستان با تنوع فرهنگی غنی بوده است.

بدیهی است عملکرد ضعیف دولت طی این سال‌ها، نه تنها سبب بی‌اعتمادی مردم نسبت به ارکان دولت شد، بلکه باعث سلب پشتوانه حمایتی ملت از دولت، ناامیدی و یأس مردم نسبت به سیاست‌های دولت و نهایتاً احساس تنفر و انزجار نسبت به دولت، سیاست‌ها و مجریان آن شد.

مشارکت‌کننده زن ۲۵ ساله قزلباش می‌گوید: «از دولت به خاطر اینکه اکثراً عملکرد آن نادرست بود، احساس انزجار می‌کنم. از رئیس‌جمهور قبلی به خاطر عملکرد ضعیفش متنفرم و نسبت به اکثریت وزرا و کابینه احساس تنفر دارم».

مشارکت‌کننده زن ۲۶ ساله تاجیک می‌گوید: «از رئیس‌جمهور بیشتر از هر کسی متنفرم. با توجه به اختیارات گسترده وی، وزرا و والیان، قدرت چندانی نداشتند».

مشارکت‌کننده مرد ۴۵ ساله هزاره نیز می‌گفت: «از اینکه رؤسای جمهور نالایق و متعصب داشتیم که دولت‌ها را روز به روز به طرف فروپاشی سوق می‌دادند و در نهایت باعث شدند که با دزدی، میلیون‌ها نفر از افغانستان فرار کنند و کشور را کاملاً تسلیم گروه تروریستی نمایند و افغانستان را پنجاه سال به عقب برگرداند، احساس سرشکستگی می‌کنم».

عملکرد دولت آن‌گاه که از نظر مردم قابل اصلاح نباشد، به دلیل یأس و ناامیدی مردم از دولت و دولتمردان تبدیل می‌شود. مضمون بالا که از مفاهیمی چون تغییر تدریجی اذهان مردم نسبت به دموکراسی و ناباوری آن‌ها به عملکرد دولت، عدم استفادهٔ درست از منابع، و فساد اداری و اخلاقی در ادارات شکل گرفته است، به‌خوبی توضیح می‌دهد تحت‌تأثیر چه مواردی، امید مردم افغانستان به دولت به تدریج کاهش یافته است.

مشارکت‌کنندهٔ مرد ۲۶ سالهٔ پشتون می‌گوید: «ما تا مدت زیادی نسبت به دولت‌های سابق خوش‌بین بودیم و امیدوار بودیم که بتوانند تحولاتی را در سطوح مختلف ایجاد کنند، اما به مرور زمان با افشای فسادهای گستردهٔ اداری و انحصارگرایی دولت در اعطای تسهیلات و امتیازات، ما امید خود را از دست دادیم و این باعث شد تا مردم افغانستان در مقابل تغییر نظام، کمترین مقاومتی از خود نشان ندهند».

۲-۵- پیامدها: عدم نیل به سمت جامعهٔ مشارکتی و دموکرات

نظر به فرایندی که با محوریت شرایط بالا ذکر شد، بدیهی است که می‌توان به‌راحتی پیش‌بینی کرد که در صورت فراهم‌بودن بستر مشارکت مردمی نیز، به دلیل اعتماد از دست‌رفتهٔ مردم نسبت به دولت و همچنین عدم بازیابی تأثیر مثبت مشارکتشان در آیندهٔ سیاسی کشور، مردم تصمیم به انفعال سیاسی می‌گیرند؛ اتفاقی که منجر به یکی از بزرگ‌ترین تحولات بیست سال اخیر در این کشور، یعنی قدرت‌یافتن و سیطرهٔ مجدد طالبان بر این کشور شد که در کمترین زمان ممکن قدرت در این کشور به آن‌ها تسلیم شد. همان‌طور که اشاره شد، ضعف نهادهای سیاسی‌ای مانند احزاب، پارلمان و شوراهای ولایتی که به نوبهٔ خود از ارکان اصلی برقراری دموکراسی هستند، در کنار دولت دست‌ورگرا و آمری که میانه‌ای با مردم‌سالاری ندارد، نه‌تنها به رشد شاخص مشارکت سیاسی کمکی نکرد، بلکه بسترزدایی لازم را در آشتی مردم با انتخابات انجام داد.

تداوم این مسیر به نوبهٔ خود پیامد نگران‌کننده‌ای به دنبال داشت. آگاهی تدریجی مردم از مشارکت سیاسی ناکارآمد، سبب شد مردم ضمن درک بازی‌های سیاسی‌ای که با امتساک به چالش‌ها و تفاوت‌های قومی و مذهبی صورت می‌گرفت، دست به انفعال سیاسی زده و مسیر درونی‌سازی فرهنگ سیاسی منفعل را در پیش بگیرند.

ناتوانی یک دولتی که غرق در منفعت‌اندوزی بود و همچنین فضای سیاسی غیردموکراتیک افغانستان که مجال فعالیت سازنده به هیچ‌یک از نهادهای سیاسی غیردولتی را نداد، منجر شد تا طالبان بعد از بیست سال دوباره قدرت را به دست بگیرند. تأثیر قومیت‌گرایی افراطی در سطوح مختلف جامعهٔ افغانستان به‌ویژه در امر سیاست‌گذاری دولت‌ها و همچنین فساد فراگیری که دولت و زیرمجموعه‌های آن درگیرش بودند، باعث دلسردی ملت از دولت شد؛ دلسردی و یأسی که خود زمینه‌ساز عدم مقاومت و تمکین ملت در مقابل طالبان بود. علاوه بر این موارد، قطعاً و یقیناً وابستگی افغانستان به کشورهای بیگانه و دخالت‌های بیجای عوامل بیگانه نه‌تنها باعث ناتوانی دولت شد، بلکه یکی از عوامل قطع امید مردم از دولت بوده است. یأس و ناامیدی مردم از دولت، به‌وضوح خود را در درصد مشارکت سیاسی مردم در صحنه‌های مختلف سیاسی و اجتماعی نشان می‌دهد.

مشارکت‌کنندهٔ مرد ۲۹ سالهٔ هزاره می‌گوید: «چون دموکراسی در افغانستان ناقص بود و از سویی هم فساد اداری، دامنهٔ گسترده‌تری در افغانستان داشت، اعتماد مردم به دولت به صفر رسیده بود، مگر افرادی که عضوی از دولت بودند. از طرفی عملکرد دولت باعث می‌شد تا دموکراسی در افغانستان جنبهٔ عملی نداشته باشد».

مشارکت‌کنندهٔ زن ۱۹ سالهٔ تاجیک می‌گوید: «عرق قومی هر دو رئیس‌جمهور سابق (کرزی و اشرف غنی) که حس برتری و انحصارگرایی مفرط داشتند و وجود فساد اداری و فساد اخلاقی در سطح وسیع، باعث شد که افغانستان نه‌تنها دموکراسی را تجربه نکند، بلکه به سرنوشت شومی دچار شود و طالبان مجدداً حاکم این سرزمین گردند».

۲-۶- رهیافت پارادایمی پژوهش

نمودار ۱- مدل پارادایمی با مقوله محوری «تداخلات فرهنگی و مشارکت سیاسی در افغانستان»

جدول ۲- خلاصه‌ای از نقش عوامل سه‌گانه: قومیت، تحزب و مذهب در مشارکت سیاسی مردم

مؤلفه	نقش در مشارکت سیاسی	دلیل
قومیت	منفی	نهادینه‌شدن فرهنگ سیاسی قومی
تحزب	منفی	عدم استقلال و شفافیت احزاب سیاسی
مذهب	منفی	سیاست‌گذاری‌های برخاسته از ارزش‌های دینی

۳- نتیجه‌گیری

این پژوهش با تأکید بر مطالعهٔ نقش عوامل فرهنگی در مشارکت سیاسی مردم افغانستان، تحلیلی عمیق از ریشه‌ها و پیامدهای چالش‌های قومی و مذهبی را ارائه می‌دهد که می‌تواند مستقیماً بر مشارکت سیاسی مردم تأثیرگذار باشد. داده‌های جمع‌آوری‌شده از مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته‌ای که به روش گزند تئوری، کدگذاری و تحلیل شده‌اند، به وضوح نشان می‌دهند که چگونه عوامل فرهنگی و سیاسی در کنار یکدیگر در مشارکت سیاسی جامعهٔ افغانستان نقش ایفا می‌کنند. یکی از نتایج مهم این تحقیق، شناسایی بستری است که در اثر تعاملات یک فرهنگ سیاسی قومی در سطوح مختلف جامعهٔ افغانستان شکل گرفته است. این بستر، به واسطهٔ عملکرد ضعیف و ناکارآمد حکومت و مداخلات نامؤثر عناصر سیاسی، باعث عدم احساس تکلیف مردم در قبال آیندهٔ سیاسی کشور و نهایتاً قطع امید، و یأس نسبت به عملکرد دولت شده است. از این رو، پژوهش حاضر تأکید بر ناکافی بودن عوامل فرهنگی داشته و نیاز به اصلاحات عملکرد دولت و نهادهای سیاسی، به‌ویژه در زمینهٔ شفافیت و اثربخشی را مؤثر می‌داند. نهادهای سازنده فرهنگ مشارکتی به‌عنوان یک تکلیف شهروندی، ترویج امید و تشویق به مشارکت مردمی، از جمله پیشنهاداتی است که می‌تواند نتایج مثبتی داشته باشد و زمینه‌ساز ایجاد یک جامعهٔ دموکراتیک و پایدار در افغانستان شود.

اگرچه با گذر از دورهٔ جمهوریت در افغانستان و سيطرةٔ مجدد طالبان در این کشور، طبیعتاً مسئلهٔ مشارکت سیاسی مردم در بستری به نام انتخابات عملاً تا زمانی نامعلوم متنی است، نفس مؤثر دانستن حضور مردم در صحنه‌های سیاسی و اجتماعی برای پی‌ریزی آینده‌ای روشن، به‌طور قطع می‌تواند به بهبود وضعیت کلی این کشور کمک کند. بالطبع موانعی مانند حاکمیت دینی تمامیت‌خواه و اختلافات فرهنگی ریشه‌دار، امکان صف‌آرایی وحدت‌محور جوامع قومی را تا حدودی مختل می‌کند، اما بدیهی است که پیش‌شرط اولیهٔ تغییرات سازنده در هر جامعه‌ای با اغماض از شرایط سیاسی و اجتماعی حاکم بر آن، دست‌یازیدن به وجوه همگرایی منابع فرهنگی است که از منافع جمعی تک‌تک اعضای آن جامعه حمایت و پشتیبانی می‌کند.

۴- منابع

- آبرامسون، پل. (۱۳۸۳). مشارکت سیاسی، ترجمهٔ نسرین طباطبایی. در *دایره‌المعارف دموکراسی*، زیر نظر سیمور مارتین لپیست، ترجمه به سرپرستی کامران فانی و نورالله مرادی، تهران: کتابخانهٔ تخصصی وزارت امور خارجه.
- آلموند، گابریل؛ پاول، بینگهام؛ مونت، رابرت جی. (۱۳۸۱). *چهارچوبی نظری برای بررسی سیاست تطبیقی*، ترجمهٔ علیرضا طیب، چاپ سوم، تهران: مرکز آموزش مدیریت دولتی.
- اردستانی، حسن. (۱۳۸۳). *نقش رسانه‌ها در فرایند جلب مشارکت سیاسی*، مجموعه مقالات پژوهشنامهٔ رسانه‌ها و مشارکت سیاسی، گروه پژوهش‌های فرهنگی و اجتماعی.
- استراوس، آنسلم؛ کوربین، جولیت ام. (۱۳۹۰). *اصول روش تحقیق کیفی: نظریه‌مبنایی، رویه‌ها و شیوه‌ها*، ترجمهٔ بیوک محمدی، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- بخشایشی اردستانی، احمد. (۱۳۷۹). *درآمدی بر نظام‌های سیاسی مقایسه‌ای*، چاپ دوم، تهران: انتشارات آوای نور.
- بصیری‌نیا، علی؛ غنی‌زاده، صابره. (۱۴۰۱). بررسی موانع سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی مؤثر بر حضور سیاسی زنان در افغانستان با استفاده از مدل‌سازی معادلات ساختاری. *مطالعات شبه قاره*، ۱۴(۴۲): ۹۳-۱۲۰. doi: 10.22111/jsr.2022.40781.2227
- دال، رابرت. (۱۳۶۴). *تجزیه و تحلیل جدید سیاست*، ترجمهٔ حسین ظفریان، تهران: انتشارات ظفریان.
- راش، مایکل. (۱۳۷۷). *جامعه و سیاست*، ترجمهٔ منوچهر صبوری کاشانی، تهران: سمت.

- عربی، علی؛ حدادی، علیرضا؛ کرمی، فرشاد. (۱۴۰۲). مشارکت سیاسی، قومیت و فضای رسانه‌ای: نگاهی به مشارکت آنلاین و آفلاین در استان فارس. *توسعه اجتماعی*، ۱۷(۳): ۲۰۳-۲۲۶. doi: 10.22055/qjssd.2023.18276
- علوی‌تبار، علیرضا. (۱۳۸۲). *مشارکت در اداره امور شهرها: بررسی الگوی مشارکت شهروندان در اداره امور شهرها*، جلد اول، چاپ دوم، تهران: انتشارات سازمان شهرداری‌های کشور.
- کاظمی، علی‌اصغر. (۱۳۷۶). بحران نوگرایی و فرهنگ سیاسی، تهران: نشر قومس.
- کربلایی، محمدرضا. (۱۳۸۰). آینده سیاسی افغانستان، چشم‌انداز ایران، ۱۲: ۶۲-۷۰.
- محمدزاده راوندی، مهدی؛ مهکویی، حجت؛ نیازی، محسن؛ صابری، حمید. (۱۴۰۱). بررسی تطبیقی الگوی فضایی مشارکت سیاسی شهروندان کاشان، آران و بیدگل. *جغرافیا و مطالعات محیطی*، ۱۱(۴۳): ۴۲-۵۷.
- مقصودی، مجتبی؛ غله‌دار، ساحره. (۱۳۹۱). مشارکت سیاسی زنان افغانستان در ساختار جدید قدرت پس از حادثه ۱۱ سپتامبر. *مطالعات روابط بین‌الملل*، ۴(۱۷): ۱۷۹-۲۱۰.
- نصیری، بهاره. (۱۳۸۳). *بررسی نقش مشارکتی رسانه‌ها در انتخابات*. مجموعه مقالات پژوهشنامه رسانه‌ها و مشارکت سیاسی، گروه پژوهش‌های فرهنگی و اجتماعی.
- واینر، مایرون. (۱۳۸۱). *مشارکت سیاسی، بحران، فرایند سیاسی*. در بحران و توالی‌ها در توسعه، لوسین پای و همکاران (ترجمه غلامرضا خواجه سروی)، تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- هانتینگتون، ساموئل. (۱۳۷۰). *سامان سیاسی در جوامع دستخوش دگرگونی*، ترجمه محسن ثلاثی، نشر علم.
- Bourne, P. A. (2010). Unconventional political participation in a middle-income developing country. *Journal of Social Sciences*, 3, 196-203.
- Fournier, P., et al. (2010). **The determinants of youth political participation: Conventional and nonconventional participation**. University of Montreal and McGill University.
- Makarovich, M. (2005). **The European patterns of political participation: Towards the issue of convergence**. EU Network of Excellence Project.
- Meera, M., & Yekta, K. (2021). The challenges to political participation of women in Afghanistan: Historical and cultural perspectives. *Asian Studies*, 9(1), 65-91. <https://doi.org/10.4312/as.2021.9.1.65-91>.
- Orfan S. N., & Feng G. C. (2021). Political participation of Afghan youths on Facebook: A case study of Northeastern Afghanistan. *Cogent Social Sciences*, 7(1), DOI: 10.1080/23311886.2020.1857916.
- Ruess, C., Hoffmann, C. P., Boulianne, S., & Heger, K. (2023). Online political participation: the evolution of a concept. *Information, Communication & Society*, 26(8), 1495-1512, DOI: 10.1080/1369118X.2021.2013919.